EL JACIMENT IBERO–ROMÀ DEL PUIG CARDENER
ESTAT ACTUAL DE LA QÜESTIÓ

Joan Galobart i Antoni Daura

En la recent exposició de documents i imatges de Manresa ("Manresa 1800-1925") organitzada per DOVELLA amb material cedit per Jaume Pons, hi havia unes singulars fotografies que ens mostraven aquelles ja antigues excavacions al jaciment iberoromà del Puig Cardener. Tot i que no són desconegudes pels manresans actuals, hem cregut, però, interessant, aprofitant l'avinentesa, actualitzar la troballa amb la llum dels últims estudis.

Com hom sap, el dia 15 de maig del 1915 es van descobrir, al fer els fonaments de la nova façana de ponent de la Seu "alguns fragments de teula romana i unes moles de pedra dura" (1) que van cridar de seguida l'atenció de Francesc Cuixart, pintor manresà de l'època. Aquest va contactar amb membres del "Centre Excursionista de la Comarca del Bages", els quals, tenint per capdavanter a mossèn Josep Guitart es van interessar vivament per la troballa. Així mateix, l'ajuntament, del qual n'era batlle aleshores en Maurici Fius i Palà, va donar el suport necessari per tal d'iniciar les tasques de salvament de les restes aparegudes. A partir d'aquell moment els treballs es van encaminar a exhumar el que semblava ésser un cementiri romà. El Puig despertà l'interès dels manresans i, àdhuc, d'alguns forasters com els integrants del "Centre Excursionista de Terrassa" que hi feren una visita mentre duraren les excavacions. La premsa local, d'altra banda, també se'n féu el lògic ressò (2).

El resultat final va suposar la descoberta de disset tombes que formaven una petita necròpoli romana, tota ella en una àrea excavada de 120 m² a la part occidental del Puig. A més es trobaren tota una sèrie de construccions fetes amb bancs i petits carreus de pedra (parets, tanques, escales i conduccions d'aigua) que es superposaven i es barrejaven amb les sepultures. Entre la runa hom hi va

Detall de les excavacions de la Necròpolis Romana del Puig Cardener l'any 1915. Observi's l'estratigrafia del tall, amb mostres evidents de construccions al mateix nivell i per damunt de les tombes, així com els rudimentaris medis emprats en l'excavació: el pic, la pala i el carretó.

(Arxiu J. Pons).

recollir també força objectes, fonamentalment padellassos de diferents èpoques i una moneda romana com a peça destacada. Tot això, incloses les tombes, va anar a parar al museu de la ciutat.

L'afer va arribar al coneixement de bona part dels historiadors contemporanis que es van preocupar de situar la troballa dins la història. Gairebé tots van encertar al considerar la necròpoli com a pertanyent a la baixa romanització (segles III-IV) i entre ells podem destacar a Josep Gudiol, J. Puig i Cadafalch i Jeroni Martorell. Anys més tard es va encendre una forta i alhora absurda polèmica entre Josep Guitart i certs membres de la secció arqueològica del "Centre Excursionista Montserrat" sobre uns foscos aspectes entorn el jaciment (3). Picabaralles que no comprenem del tot i que tenen més d'atac personal que no pas de discussió científica. Amb tot, hi ha un fet important a destacar i és que mentre duraren aquestes disputes uns socis del "Centre Excursionista Montserrat" van fer excavacions pel seu compte i trobaren, segons diuen, tres nous enterraments, una amforeta i restes humans (4). Sabem també que pels volts de l'any 1923 el "Centre Excursionista de la Comarca del Bages" adquireix (suposem que per llur col.lecció particular) tres moles de pedra, teules romanes i escòries de ferro procedents del Puig i que es conservaven a la casa parroquial (5).

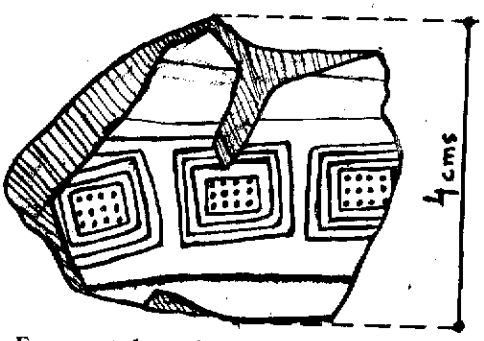
Els coneguts trasbalsaments que ha sofert el Museu de Manresa (tancaments, obres, reobertures . . .) han fet que el material allí conservat hagi restat encaixonat als magatzems durant molts anys sense que ningú recordés la seva existència. Tan sols hi havia hagut una tomba muntada i exposada, però que al fer les recents obres de conservació i millora de l'edifici es va desmuntar. Avui dia, doncs, cap manresà no pot gaudir tot contemplant aquestes restes de la Manresa pretèrita. Sortosament, no fa massa temps, els arqueòlegs Miquel Cura i Enric Sanmartí es van centrar en l'estudi d'un lot de ceràmica del qual després en parlarem. Així mateix, nosaltres, tot col.laborant amb Miquel Cura, ens vam dedicar a recuperar (i mai tan ben emprat el mot) dels dipòsits museístics el material que pressumiblement pertanyia al Puig. Ha estat, i encara ho continua estant, una tasca difícil fer-ne l'inventari car dotzenes de caixes plenes amb peces de diferents jaciments foren apilotades sense solta ni volta. Els primers resultats de la investigació (també en podríem dir simbòlicament arqueologia de museu, doncs fuig força de la de camp) no es poden considerar sorprenents, però creiem que són, si més no, interessants i val la pena donar-los a conèixer. Veiem, però, d'antuvi i de forma ràpida i breu les conclusions que en podem extreure del jaciment.

Quant a les tombes podem dir que de les disset que hi havia en total deu eren de teula i la resta, set, de lloses. Les primeres participen clarament de les típiques característiques de les humils tombes tardo-romanes, o sigui, formades per una caixa triangular de teules planes als costats ("tegulae") i corbades als encaixos de les planes ("imbrices"). Una d'elles la van mesurar i feia 1'65 m. de llarg, 60 cm. d'alt i 55 cm. d'ample. Les de pedra presenten dues tipologies diferents: tres d'elles en forma de caixa rectangular ("cista") i les quatre restants, curiosament, en forma d'arca triangular com les de teula. Algunes teules presentaven unes simples marques de terrisser fetes barroerament amb els dits. Les "tegulae" que formaven les sepultures es troben ara desmuntades al museu i, algunes d'elles, precisen ja una restauració. Les "imbrices" no les hem trobat.

La part antropològica es troba malauradament perduda, ara bé, Guitart ens proporcionà unes mínimes dades que no cal despreciar. Diu que

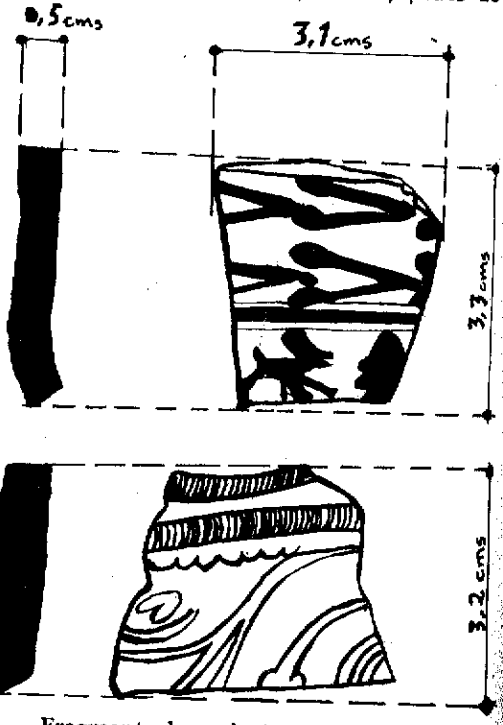
l'interior de les arques estava ple de fang i les restes òssies força desfetes i consumides. L'individu sebollit a la "A" (denominació original), i en general tots, estava boca amunt, els braços estesos al llarg del cos i amb el cap a ponent i els peus a sol ixent. Aquest tenia el crani molt malmès, però presentava la dentadura ben conservada. Altres dades que ens forneix en Guitart ens permeten saber que a la tomba "B" s'hi trobava sebollit un infant i que a la "C" un fèmur amidava 46 cm. de llargada. Com a dada més curiosa cal destacar que en una tomba triangular de lloses, "G", s'hi van enterrar dos individus de talla regular, l'un més llarg que l'altre, que recolzaven la calavera sobre una teula "imbrex" a manera de coixí. La "M" i la "P" guardaven molts ossos, fet que va fer suposar que eren osseres.

De tot això se'n pot deduir que l'orientació era E-W, llevat de la "P" que es troba a l'inrevés.

Fragment de ceràmica gris a torn i amb decoració estampillada, procedent del Puig Cardener.

Pel que fa a la ceràmica cal assenyalar que ha format la part fonamental de la revisió del jaciment. Han calgut, però, llargues i pacients hores de treball intentant identificar els polsosos fragments del Puig Cardener. La manca durant massa temps d'un veritable control de les peces del museu ha fet que s'haguessin de tenir com a única guia les minses i fràgils anotacions barrejades entre els milers de bocins ceràmics. Perquè, de fet, en sabem ben poca cosa de la terrissa per boca d'en Guitart doncs sols d'una manera vague, que demostra la ignorància que en tenia, parla de "ceràmica nègra brillant (. . .) cerámica vermèlla amb dibuixos emmollats (. . .) i groga amb pinzellades rojes". Gudiol, amb millor coneixement de causa, la classificà com aretina o saguntina, campaniana i ibèrica (6). Donaren en aquella època molta més importància a la moneda (ben classificada ja des del primer moment), a unes destrals polides de basalt i unes peces dentàries d'animals (7). Malgrat tot, s'han aconseguit, no cal negar-ho, resultats satisfactoris. En Miquel Cura i Enric Sanmartí, abans esmentats, van estudiar la "ceràmica negra brillant" arribant a la conclusió que dels cinquanta-dos fragments existents, trenta d'ells eren d'importància cabdal per a l'estudi dels orígens de Manresa (8). Onze fragments eren vasos àtics d'importació (lekythos, stemless, skipos, cràteres, kylix . . .), la resta protocampanians i campanians (pàteres, plats de

Fragments de ceràmica sigil.lata amb diversos motius decoratius, exhumats en les excavacions de la necròpolis romana l'any 1915.

peix . . .). Aquest fet és molt important doncs permet parlar de la presència d'un poblat ibèric de manera segura. Si abans de l'estudi suara esmentat explicar el passat ibèric de la ciutat era una simple especulació, a partir d'ara hi ha, malgrat no haver-se trobat cap més indici, una base ferma (9). Per part nostra, hem augmentat el nombre de trossets de terrissa fins ara coneguts a cent catorze, els quals es troben repartits en quatre tipus: gris emporitana, ibero-romana, sigil.lata i campaniana. D'ací hem de destacar un fragment ibèric decorat amb estampilles i cinc de sigil.lata amb tota una sèrie de figures decoratives. A més hem recollit uns petits trossets de vasets de vidre i una bonica fussaiola decorada amb dues incissions. Darrerament inclús hem pogut identificar, guiant-nos una fotografia d'en Guitart, una de les destrals; es trobava dins d'un munt de destrals de la mateixa mena. Òbviament l'inventari que hem elaborat sols recull les peces que pertanyen amb molta probabilitat al Puig, ben segur que n'hi deu haver moltes més.

Per acabar podem fer un breu comentari a l'estratigrafia que presentava el jaciment. Actualment és prou sabuda la gran importància que dóna l'arqueologia als estrats a fi de poder interpretar bé la troballa. En aquells anys, però, no tenia tanta importància; amb tot, devem a la ploma de Joan Molist un dibuix a escala que ens permet, com a mínim, saber quelcom de l'estratigrafia d'aquella part del Puig que cobria les sepultures. Aquestes reposaven a uns vuit metres de profunditat respecte el nivell del sòl i, segons Guitart i Molist, s'hi acumulaven els següents nivells: (de dalt a baix) Terra de conreu, capa sense determinar, capa amb monedes de dos quartos del 1841, objectes varis: botons de metall, monedes de Barcelona, ceràmica vernissada de blans força moderna i monedes manresanes del 1841, runes d'edificació i escultura gòtica i un mur bastant ferm. Als costats del mur i d'altres construccions apareixia argila blava, escòries de farga, terra de conreu i runa. Per sobre de les tombes hi havia una dura capa de formigó i elles es trobaven sobre el banc de roca. Com a dada interessant es pot dir que tres tombes ("K", "L" i "N") romanien per sobre de les altres. Evidentment amb aquestes poques dades no podem saber si aquell garbuix de construccions eren coetànies o no, ni tampoc si alguna d'elles corresponia al poblat íber.

Fins aquí el que fins ara sabem que, com es pot veure, no és massa tenint en compte les dimensions de la necròpolis. Estem segurs que el Puig Cardener amaga encara forces testimonis de temps llunyans i prova d'això n'és la descoberta per part d'en Lluís Rubiralta d'unes sitges i d'altres vestigis com teules roma-

Fragment de terrissa sigil.lata segurament aparegut al mateix nivell de les tombes o en l'interior d'alguna d'elles. A l'esquerra del padellàs, es pot observar, de dalt a baix, la figura d'un arquer. (A. Daura)

nes molt més recentment (10). Creiem que seria interessant fer un estudi més aprofundit de la zona com, per exemple, una cata de sondeig. Amb els mètodes arqueològics ara vigents i amb l'ajut d'altres ciències auxiliars (antropologia física, geologia, sedimentologia, topografia . . .) els resultats serien molt més reixits. Amb això no podem ni volem negar la gran feina que feren els nostres recents avantpassats que treballaren, no en dubtem gens, amb tota la voluntat i afecció possibles aconseguint, és just reconèixer-ho, uns bons resultats tenint en compte la minsa metodologia aleshores emprada.

NOTES

(1) GUITART, Josep — "Ressenya de la troballa de sepultures antigues a Manresa", Manresa, 1916. També es troba publicat al butlletí del CECB, nº 68, juliol-setembre del 1916, volum IV.

(2) "BAGES – CIUTAT" Diari de Manresa, nº 2030, 17 de maig del 1915.

(3) Per part del "Centre Excursionista de la Comarca del Bages" veure el butlletí nº 83 "Rèplica", gener del 1924, volum V, i per part del "Centre Excursionista Montserrat": "Les sepultures d'enfront de la Seu de Manresa no són prehistòriques, sinó romanes", al butlletí nº 13, d'abril del 1924; "Súplica de la secció de prehistòria", al nº 20, del setembre del 1925; "A les acaballes de la qüestió de prehistòria", al nº 21, del novembre del 1925; "Breus anotacions sobre la falsa prehistòria inventada per J. Guitart pvre.", al nº 22, de febrer de 1926.

(4) Butlletí del "Centre Excursionista Montserrat" nº 22, febrer del 1926.

(5) Butlletí del "Centre Excursionista de la Comarca de Bages", nº 83, gener del 1924.

(6) GUITART, Josep — "obra citada" pags. 6, 8 i 10.

(7) GUITART, Josep — "obra citada" pags. 6 i 8.

(8) CURA, M. i SANMARTI, E.— "Sobre els orígens de la ciutat de Manresa: Les ceràmiques gregues del Puig Cardener". Treball que encara no hem vist publicat, tot i que s'hagi dit que es trobava a "Faventia" nº 2, Barcelona 1979.
CURA, Miquel — "Sobre els orígens de Manresa" a Regió 7, 15-V-79, Manresa. El moment ibèric aniria del segle VI a. C. al I a. C.

(9) Abans s'afirmava el poblat ibèric per boca de SARRET i ARBÓS - "Història de Manresa", Manresa 1910. Després de la descoberta també per SARRET i ARBÓS - "Manresa. Castell - ciutat", Manresa, 1916 i del mateix autor, "Història de Manresa. Monumenta Historica Civitatis Minorisae", volum I, Manresa, 1921. I més recentment i amb més credibilitat, BENET, Albert - "Els topònims "Manresa" i "Bages", a Dovella nº 2, Manresa, 1981 i BENET, Albert - "Manresa, mil anys enrera" a Les Fonts, Manresa, 1981.

(10) RUBIRALTA, Lluís— "Descoberta d'uns fons de sitja excavats damunt de la bancada de pedra en el parc de la Seu", memòries (13) a Regió 7, 9-IV-81, Manresa. ESPINALT, Jaume— "Treballs de neteja a la Seu", Regió 7, 7-V-81, Manresa.

BIBLIOGRAFIA:

–GUITART, Josep– "Ressenya de la troballa de sepultures antigues a Manresa", Manresa 1916

–ALMAGRO, M.; SERRA RAFOLS, J., COLOMINES, J.– "Carta arqueológica de España. Provincia de Barcelona", Madrid, 1945.

–GASOL, J.M^{a}.– "La Seu de Manresa", Manresa, 1978, pp. 17 i 18.

–CURA, M.– "Guia arqueològica del Bages" en "El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca", Barcelona, 1980, pp. 386 i 388.

–PONS, Jaume– "La necròpolis romana del Puig Cardener". "La història en fotos" a Regió 7, 29-X-81, Manresa.

Per acabar tan sols ens resta agrair al Museu Comarcal de Manresa, a l'Arxiu Històric de la Ciutat i a Jaume Pons la seva col.laboració.